

## **Bernhof Ribsskogs rolle i forbindelse med etableringen av Statens lærerskoleklasser i Oslo**

**John H. Stamnes**

# **Bernhof Ribsskogs rolle i forbindelse med etableringen av Statens lærerskoleklasser i Oslo**

**John H. Stamnes**



**Høgskolen i Nord-Trøndelag**

Rapport nr 49

Avdeling for helsefag

ISBN 978-82-7456-543-2

ISSN 1504-7172

Steinkjer 2008

## **Forord**

Dette arbeidet er et resultat av en delstudie av et pågående arbeid om Bernhof Ribsskogs virke og betydning for norsk skole.

Takk til Turid Greiff, Anita Dyrendal og Anne Lise Hasselvold ved biblioteket HiNT, avd.

Namsos, for alltid velvillig bistand i forbindelse med litteratursøk. Jeg er også takknemlig for

tilbakemeldinger jeg har fått fra Randi Gundtvedt, Britt Haukø og Odd Asbjørn Mediås.

## **Innhold**

1	Innledning.....	1
1.1	Kilder.....	1
2	Begynnelsen .....	2
2.1	Oslo lærerskole.....	2
2.2	Statens lærerskoleklasser.....	4
3	Ribsskogs rolle .....	6
4	Hva tidligere elever beretter .....	10
5	Organisering av skolen.....	17
5.1	Året 1946.....	18
5.2	Dans på lærerskolen? .....	18
5.3	Kveldsklasser .....	20
5.4	Vikarkurs og hjelpeundervisning .....	21
6	Referanser.....	23

# 1 Innledning

I dette arbeidet forsøker jeg å beskrive noe om etableringen av Statens lærerskoleklasser i Oslo etter krigen. Jeg har forsøkt å sette fokus på Bernhof Ribsskogs<sup>1</sup> rolle i forbindelse med oppstarten og de første oppstartårene.

## 1.1 Kilder

Arkivene etter Statens lærerskoleklasser er magre. Det finnes få pålitelige kilder om den praktiske planleggingen og oppstartsåret ved Sagene lærerskole. I statsarkivet i Oslo finnes bare noen få fragmentariske spor uten at de kan gi noen gode svar på hva som faktisk skjedde den første tiden.

Brevjournalen fra oppstarten er svært tynn. Det er mulig lite ble nedskrevet. Kanskje var man mer opptatt av å få "*ting unna*"? Det er heller ikke kilder som kan si noe om hvem som bestemte hva i departementet i forbindelse med oppstarten. Imidlertid har jeg vært så heldig å få intervjuet to personer, Tor Øygarden og Johanne Raaen, fra første kullet ved Statens lærerskoleklasser, samt Aslaug Ligaard som var elev i perioden 1948- 51. Videre har jeg hatt muligheten til å intervju Bodil Dokk Holm som også var elev ved skolen fra 1951-54. Hun var datter av Trygve Dokk, som ble ansatt som rektor i 1946 etter Bernhof Ribsskog. Asbjørn Ryen, som var Ribsskogs personlige assistent og øvingslærer ved skolen fra oppstarten, har gitt nyttige bidrag.

---

<sup>1</sup> Bernhof Ribsskog ble født i Flatanger i 1883. Han tok lærerskoleeksamen ved Levanger lærerskole i 1903, og arbeidet som folkeskolelærer i Flatanger, Harstad og Trondheim til han ble ansatt som skoleinspektør i Skien i 1919, hvor han ble i ti år. Fra 1929 fungerte han som skoleinspektør i Oslo. Han tok dr. graden i 1931 på emnet "Eksperimentelle bidrag til læringens psykologi". Spesielt i 1930- årene var han aktiv som forsker og deltaker i en rekke råd og utvalg. Ribsskog ble oppnevnt som leder av Normalplankomiteen av 1936. Han satt som leder for Lærerskolerådet i perioden 1936 til 1956. Ribsskog var også aktiv i etableringen av Pedagogisk forskningsinstitutt, og var videre leder for komiteen for pedagogisk forskning fra 1936 til 1956.

## 2 Begynnelsen

I 1992 ble to lærerskoler i Oslo med ulik bakgrunnshistorie slått sammen. Kultur og vitenskapsdepartementet ba i brev av 18. september 1987 Høgskolestyret for Oslo og Akershus sammen med Oslo og Sagene lærerhøgskoler se på mulighetene for å samle de to skolene til en enhet. Departementet ønsket bedre utnyttelse av høgskolens samlede ressurser (Ramsfjell, 1997, s. 381). Resultatet ble etablering av Institutt for allmennlærerutdanning ved Bislet høgskolesenter fra 1. august 1992.

### 2.1 Oslo lærerskole

Den ene, Oslo lærerskole, hadde sin bakgrunn fra våren 1912 da professor Ole Hallesby kalte sammen til et møte på Menighetsfakultet for å etablere en kristen lærerskole i Kristiania. Det hadde en tid gått rykter om at Nissen pikeskoles privatseminar skulle nedlegges (Bondevik, 1964, Leere, et. al., 1937). I 1909 ble "Norges kristelige lærerforbund" stiftet med overlærer R. Ringdal som formann. Forbundet ble ikke opprettet for å stå i opposisjon til de alminnelige lærerorganisasjonene, men det skulle være et forbund for lærere med en personlig kristen innstilling. Ringdal ble også en av frontfigurene sammen med O. Hallesby, Joh. M. Wisløff, Indremisjonen og en rekke frivillige organisasjoner ved grunnleggelsen av lærerskole i Kristiania i 1912 (Oftestad, 1989). Hallesby ønsket en kristen folkeskole, og han ønsket å gi en pedagogisk utdanning som var det beste som kunne gis. Det gjaldt å styrke de unge mot antikristelig påvirkning. Fortsatt ante man ettervirkningene av dramaet rundt den såkalte "*professorstriden*" der utnevnelsen av Johannes Ording som professor ved Universitetet utfordret både universitet, regjering og Storting. Johannes Ording (1869- 1929) representerte den liberale teologien, og var professor ved Universitetet i Oslo i perioden 1906- 26. Utnevnelsen av han skapte strid, og resultatet ble etablering av Menighetsfakultetet i Oslo.

Egentlig hadde det da pågått en strid i mange år mellom de ortodokse kristne og de mer bibelkritiske.

Ole Kristian Hallesby arbeidet raskt med lærerskolesaken, og den 2. september 1912 kunne skolen begynne med pastor Anton Elias Leere<sup>2</sup> som bestyrer for to klasser i leide lokaler i Aars & Voss's skole. Ramsfjell (1997) skriver at det i pressen allerede under planleggingen ble reist en voldsom agitasjon mot den nye lærerskolen hvor de hyppigste argumentene gikk på den kristne profilen. Noen fryktet for at skolen skulle bli et arnested for svartsyn og pietisme. Ifølge Norsk Skoletidende (1904, nr. 2, 6) hadde det noen år tidligere foregått en diskusjon om forholdet mellom private og offentlige lærerskoler. Utgangspunktet var at Stortingets kirkekomite hadde gjort "*opstuds*" over det forhold at elevtallet ved de offentlige lærerskolene var lavere enn ved de private. Det offentlige måtte dessuten "*punge ut*" med mindre utgifter til de private. Ideen om å la de fleste lærerskolene bli private, gikk innleggene i Norsk Skoletidende imot. Men noe endret seg, og i 1910 frarådet Kirkedepartementet at noen av de offentlige lærerskolene ble nedlagt. Imidlertid fant man at spørsmålet om forholdet mellom private og offentlige lærerskoler burde utstå til man fikk utarbeidet en omorganisering av utdannelsen. Ifølge Norsk Skoletidende (1910, nr. 19) synliggjorde Kirkedepartementet i den forbindelse at "*organisk tilknyttede øvelsesskoler*" var en mangel ved lærerutdanningen. I andre land med velordnet lærerutdannelse hadde man nesten over alt øvelsesskoler.

---

<sup>2</sup>Anton Elias Leere (1869- 1945) født i Ålesund i 1869 og ble student i 1889. Han tok teologisk embetseksamen i 1894, og arbeidet etter det både som både som lærer og prest. I 1912 overtok han som bestyrer ved Oslo lærerskole, og praktiserte som prest i tillegg ved Holmenkollens kapell fra 1919 (Norsk Skuleblad, 1945, nr. 4, s. 83). Leere var også lærer ved Menighetsfakultetets praktisk-teologiske seminar i en årrekke.

## 2.2 Statens lærerskoleklasser

Den andre lærerskolen fikk navnet "*Statens lærerskoleklasser*". Den hadde opprinnelig sin ide i Trygve Dokks<sup>3</sup> henvendelse til Bernhof Ribsskog under krigen. Dokk fortalte i et intervju med Arne Dahl (1975) at mens han var rektor ved Tromsø lærerskole, kontaktet han Ribsskog i forbindelse med et Oslobesøk i 1943. Dokk la da fram en plan eller en ide for Ribsskog om å starte opp en 2-årig studentklasse ved lærerskolen, med første året "*under jorda*"- deretter to år ute i praksis, og til slutt ett avslutningsår ved lærerskolen. Dokk regnet med at krigen tok slutt i 1945 og ville at det de siste to år av krigen skulle være en slags korrespondanseskole kombinert med kurser og praksis, for etterpå å ta et avslutningsår ved lærerskolen.

Mulighetene ble undersøkt, men Dokk nådde ikke fram med ideen. Det er mulig Ribsskog som permittert leder for Lærerskolerådet syntes det var å gå for langt i forhold til opprinnelig lovverk og planer. Dokk på sin side så fra sitt ståsted i Tromsø problemene med lærermangel, spesielt i Nord-Norge. Lærerknappheten var størst i Nord-Norge, og det naturlige hadde vel vært at lærerknappheten der ble møtt med å øke utdanningskapasiteten i Tromsø. Men av Lærerskolerådets brevjournal framgår det at Dokk som rektor ved Tromsø off. lærerskole, i brev av 2. juli 1945 meldte at Tromsø lærerskole ikke kunne ta opp mer enn en klasse straks. Ribsskog og Dokk var kjente fra studiedagene i Oslo og begge disputerte samtidig i 1931,

---

<sup>3</sup> Trygve Dokk ble født i Fredrikstad i 1888 og var yngst av åtte søsken. Hans far arbeidet på festningen der. Trygve Dokk ble cand. theol i 1912. Datteren Bodil Dokk Holm forteller i et intervju at Dokk hadde flere utenlandsopphold bl.a. i Danmark og Tyskland. Dokk arbeidet aldri som prest. Han var nok for radikal til det. Han gikk under Johannes Ording, og dermed var "*skismaet*" lagt som hun uttrykte det. Den gangen ble de som var utdannet ved universitetet, nesten "*lyst i bann*", og det tok Dokk seg svært nær av (Dokk Holm, 2006). Ording ble med sine liberale teologiske tolkninger midtpunktet under den heftige professorstriden med det som resultat at Menighetsfakultetet ble opprettet i 1907. Utnevnelsen av han til professor etter Fredrik Petersen i teologi resulterte nesten i regjeringsskifte, og kirkestatsråd Christian Knutsen gikk av. Etter en del år i ulike skoleslag ble Trygve Dokk i statsråd konstituert som rektor ved Tromsø offentlige lærerskole (Norsk Skoletidende, 1932, nr. 28, s. 381). Dokk fikk i 1922 Kongens gullmedalje i gull for en avhandling om Grundtvigianismen i Norge<sup>3</sup>. Tok noen år senere teologisk dr. grad. Gjennomførte senere studier i utlandet. Han utga flere bøker, blant dem en lærebok i religion for lærerskolen: "*Grundtvigianismen i Norge 1850 –80*".

Trygve Dokk ble gift med Annbjørg Kristine Fløystad, og de fikk tre barn. De fleste yrkesaktive år ble han i lærerskolen, først som rektor ved Stord off. lærerskole fra 1916, ved Hamar lærerskole fra 1920 så ved Sagene i perioden 1946-1956 for å avslutte ved Kristiansand off. lærerskole i 1958. Dokk døde i januar 1983.



Ribsskog innenfor psykologi og Dokk innenfor teologi. I mange år fremover kom de til å ha en del faglig kontakt.

Så skulle det gå kort tid, og til Dokks overraskelse, kom nyheten etter frigjøringen fra Kirke og undervisningsdepartementet om at Ribsskog og Hans Bergersen hadde satt i gang "prøvedrift" med den omtalte ide fra 1943 på Sagene. Sannsynligvis hadde det da i mellomtiden foregått en del diskusjoner omkring saken. Dokk tilføyer i intervjuet med Dahl (1975) at *"Ribsskog og Bergersen har hovedæren for denne opprettelsen, men hovedideen kan nok sies å være unnfanget av undertegnede."* I intervjuet ga Dokk Ribsskog mye ros og beskrev han som *"en byggemester i norsk skole"*. Ribsskog hadde en egen evne til å trekke til seg de beste og sunneste pedagoger. Han var en sterk koordinator og viste de utvalgte medarbeiderne stor frihet og tillit ved å overlate dem store oppgaver. Han oppdaget *"coming men"* blant unge forskere, og her ble Emil Østlyngen nevnt. Trygve Dokk (1955) skriver selv at det var Ribsskog som tok initiativet og styrte skolen. Det var lærermangel i landet bl.a. fordi få hadde blitt utdannet under krigen, og man trengte å komme raskt i gang med å utdanne nye lærere.

### 3 Ribsskogs rolle

Statens lærerskoleklasser i Oslo ble plassert ved Sagene skole som ble styrt av Katrine Arnesen, i Anna Sethnes ånd. Lærerskoleklasene holdt til i den nye bygningen fra 1926. Plasseringen var ikke tilfeldig. Skånland (1991) skriver at Sagene folkeskole var stappfull av unger, 7-800. Sethne og Ribsskog hadde da i mange år samarbeidet om sentrale skole spørsmål, ikke minst gjennom utallige komiteer og utvalg. I tillegg hadde Ribsskog vært positiv til og stått nært de forsøkene som ble utført ved Sagene skole under Sethnes ledelse. Sagene skole var på mange måter en foregangsskole og hadde innført arbeidsskoleprinsippet. Det var viktig for Ribsskog at det nærmeste praksisfeltet arbeidet etter denne metoden. Felles uteområde med Sageneelevene skulle man dra fordeler av. Den felles skolegård som lærerskolestudentene skulle ha med folkeskolens elever, ble det nok til at de bare gikk gjennom. Sagene bydel ble døpt av Kristian IV, og allerede på 1300-tallet fantes det sag og møllebruk der (Skånland, 1991).

Ifølge Ribsskogs personlige assistent Asbjørn Ryen (2002, 2003), var det Ribsskog som tok fatt og startet med lærerutdanning ved Sagene under navnet "*Statens lærerskoleklasser*" i 1945. Han utnevnte seg selv til rektor for å få det hele i gang. Verken rektorstillingen eller lærerstillingene ble utlyst. Ribsskog plukket ut de folkene han ville ha med, og som var "*tro*" mot arbeidsskoleprinsippet og radikale pedagogiske ideer. Jerpeseth (2000) antyder at denne radikale dreiningen var med på å synliggjøre den store forskjellen som ble mellom Sagene og Oslo lærerskole. Ribsskog hadde tidligere gjennom Lærerskolerådet gitt til kjenne sitt syn på privat lærerutdanning. Det ble nå viktig for han å konkurrere med Oslo lærerskole som ble drevet på privat basis av bl.a. Indremisjonen.

Asbjørn Ryen ble engasjert som øvingslærer ved skolen fra starten, og var der til først på 1970-tallet. Første året skolen var i drift var det Ribsskog som fungerte som rektor og styrte det hele. Skånland (1991) hevder at Asbjørn Ryen var eneste øvingslærer første året.

Thorleif Kjær (1991) skriver at Ribsskog startet skolen i 1945, og han innkalte personalet og gav orientering om undervisningsplan og bestemmelser etter lov av 11. februar 1938 som var det som i store trekk skulle følges. Ribsskog trakk opp retningslinjene og minnet bl.a. om betydningen av samarbeid mellom elever og lærere slik at utdanningstiden ble en vekst og modningsprosess. Lærestoffet skulle presenteres slik at elevene skulle lære, vurdere, tenke selvstendig, og at elevene tilegnet seg kunnskaper ved studier og forsøk. Ribsskog påla personalet "*å bruke bestemmelsene med vett*". Statens lærerskoleklasser i Oslo var på mange måter heldige som fikk lokaler ved Sagene folkeskole. Lærerstudentene kom dermed i kontakt med fremragende skolefolk. På mange måter var det en idébank for vordende lærere (Kjær, 1991). Ribsskog måtte ha litt av en sommer i 1945 når man vet at han klarte å stable en skole på bena. Ikke minst skulle han skaffe tilveie gode og kvalifiserte lærere.

Så det ble Ribsskog selv som startet lærerutdanningen på Sagene, og han bestyrte også virksomheten det første året. Det offisielle navnet var som nevnt Statens lærerskoleklasser i Oslo, og det var et uttrykt ønske fra departementet at tiltaket skulle avhjelpe mangelen på utdannede lærere, særlig i Nord-Norge

I Norsk Skuleblad (1946, nr. 17, s. 258) stilles det under overskriften "*Vert det lærarflaum?*" spørsmål ved om man hadde god oversikt over behovet for lærere i årene fremover. Mange husket fortsatt problemene fra 1920-årene med "*de lange venteåra*". Innsenderen bad om at Staten og lærerorganisjonene burde legge fram en femårsplan for å gjøre situasjonen mer

forutsigbar. Artikkelen ble oversendt formann i Lærerskolerådet Bernhof Ribskog, som svarte at det faktisk ikke var mulig å foreta en nøyaktig beregning av behovet for lærere. Mange variabler ville her virke inn. Det Ribskog imidlertid konkluderte med, var at *"det f.t. er en svært stor mangel på lærere, og at det er om å gjøre så snart som mulig å få utdannet tilstrekkelig mange lærere"*. Ribskog tilføyer også at Departementet nå for hvert år ville utarbeide en plan over behovet for lærere.

Asbjørn Ryen beskriver Ribskog som en handlingens mann som ofte tok saken i egne hender. Han hatet sendrektighet, og at det tok tid å få gjennomføre viktige oppgaver. Slik sett hadde han stor tro på seg selv. Han lot seg ikke stoppe av motbør når han først gikk inn for en ide. Ribskog nøy stor respekt både på kommunalt og statlig nivå. Han hadde sentrale folk i departementet som lyttet til han og brukte han som samtalepartner og rådgiver i vanskelige skolesaker. Ribskog hadde like før krigen vært hovedarkitekten bak Normalplanen av 1939, og hadde gjennom dette arbeidet vunnet respekt og vist seg som en handlingens og selvstendighetens mann. Likeledes hadde han også i 1945 vært formann i Lærerskolerådet i ni år.

Man skal også være oppmerksom på at folk i departementet kjente til at det var stor lærermangel i landet, og da er det mulig at Ribskogs initiativ om å øke utdanningskapasiteten ble sett på med positive øyne. Etter 1932 ble det i flere år ikke tatt opp nye klasser ved lærerskolene. I 1936 ble det så igjen tatt inn nye klasser, men fortsatt ikke nok til å dekke behovet. For å avhjelpe situasjonen satte Kirkedepartementet fra nyttår 1941 i gang ekstraordinære lærerкурser av kortere varighet, beregnet på studenter med videregående utdanning og noe praksis fra skolen (Norsk Skuleblad, 1941, nr. 50, s. 752).

Som formann i Lærerskolerådet og gode kontakter inne i departementet hadde Ribsskog god oversikt over behovet for lærere etter krigen. Det er all grunn til å tro at ideen som Dokk lanserte i 1943, hadde gjennomgått en modningsprosess. Ribsskog ble i 1942 avsatt av naziststyret og fengslet på Bredtvedt, og var derfor i en periode fritatt fra tunge oppgaver. Slik sett hadde han muligheten til å planlegge og forberede oppstart ved Sagene. Sagenemiljøet kjente han godt, og så der for seg praksismuligheter i et progressivt skolemiljø for studentene. Ribsskog og Anna Sethne var begge godt inne i det reformpedagogiske arbeidet bl.a. gjennom de komiteene de deltok i. Ut i fra dette kan det synes som om Ribsskog kunne foreta seg hva som helst. Selv om han var sterk, initiativrik og modig, måtte han ha noe ryggdekning. Man kjenner ikke til hvilke personer Ribsskog spilte på lag med i departementet. Ribsskog kom i kontakt med sentrale Arbeiderpartifolk i departementet gjennom de råd og utvalg han hadde sittet i. Han var der en kjent og respektert mann som det ble lyttet til, og i tillegg kjente han departementet. Ribsskog måtte ha penger for å starte opp, så trolig hadde han solide medhjelpere i departementet. Resultatet ble imidlertid at Ribsskog selv bestyrte virksomheten nærmest som en rektor.

I 1945 ble Ribsskog gjeninnsatt i Lærerskolerådet, og igjen fikk han utfordringen med både å predikere behov for lærere og "*etterfylle*" behovet for lærere. Spesielt var lærermangelen stor i Nord- Norge. Utdanningskapasiteten i landet hadde vært lav, en del hadde sluttet av naturlige årsaker og etter frigjøringen måtte 700 lærere slutte p.g.a. unasjonalt holdning under krigen (Bondevik, 1964).

## 4 Hva tidligere elever beretter

Tor Øygarden (2005) som var elev ved første kullet, bekrefter at det var Trygve Dokk som sto bak ideen om delt utdanning og at Ribsskog planla, fikk det hele i gang, og ble skolens første rektor. Øygarden fortalte at han i 1945 søkte til en *"felles adresse"* og prioriterte. Hvordan uttrekkingen foregikk er han usikker på, men fikk valget mellom Volda og Sagene, og det ble Sagene. Øygarden tilføyer at det i all hovedsak var voksne folk som begynte. Det var en uferdig skole de møtte, men elevene var positive og tente på oppgaven, så det ble nok svelget noen kameler. Ribsskog hadde fått i stand skoletilbudet på kort tid, og det hadde klart mangler, og noen følte seg derfor snytt, forteller Øygarden. Han hevdet det møtte 90 interesserte elever som ble delt inn i en gutte- og to jenteklasser. Hvem som bestemte kjønnsdelte klasser, er ukjent. Det var bestemt på forhånd. Ingen forklaring ble gitt. *"Kanskje var det rent praktisk. Ribsskog og hans folk dikterte alt."* (Øygarden, 2005). Utdanningen var ordnet slik, hevdet Øygarden, at elevene gikk ett år på Sagene, med to påfølgende år med praksis, for så å komme tilbake til skolen for ett avsluttende teoriår med eksamen (Øygarden, 2005). Øygarden hevder det var godt miljø blant elevene ved lærerskolen. I og med at elevene ble så spredt, og mange kom fra Østlandet, var det vanskelig å holde god kontakt. Etter endt utdanning ble det gjort forsøk på å sende rundt bok der de kunne fortelle om hvordan det hadde gått, men det strandet. Det ble også gjort forsøk på å holde samlinger eller jubileer, men det også døde ut.

Inger Johanne Raaen (2005), elev ved første kullet, forteller i intervju at første kullet var inndelt i en gutteklasse (A-klasse) og to pikeklasser (B og C- klassene). Hun forteller videre at det var elever fra hele landet med en stor aldersspredning. Hun hadde selv tatt artium i 1945. Raaen bekrefter Øygardens utsagn om organiseringen av utdanningen, og hun fremhever at det var svært motiverte elever som tok fatt. Raaen forteller at det var Katrine Arnesen som var

overlærer ved Sagene folkeskole i oppstartåret. Hun hadde et godt forhold til Ribsskog. Arnesen overtok etter Anna Sethne som overlærer. Det var vel kjent at Sagene var Ribsskogs favorittskole, og de fleste hadde eller fikk etter hvert kjennskap til samarbeidet mellom Anna Sethne og Ribsskog. Selv om Anna Sethne hadde sluttet ved skolen, underviste hun en del ved lærerskolen. Raaen beskriver henne som et fyrverkeri og en svært flink pedagog som forberedte elevene på at de ville møte strid ute i skolene. Raaen beskrev Sagene skole som en forsøksskole som mange besøkte. Selv om skolen var en såkalt progressiv skole, var det en hierarkisk struktur ved skolen med Arnesen som den ubestridte leder og Petra Nilsen som nestleder. Arnesen og de andre hadde sine faste plasser, og det skulle skjenkes kaffe deretter.

Gjennomgående, hevder Raaen, hadde Ribsskog plukket ut flinke og flotte lærere til å undervise. Plasseringen av lærerskolen mente hun skyldtes at Sagene var kjent for sitt forsøksarbeid. Lærerskolen fikk de gamle lokalene ved folkeskolen med utsyn over Akerselva og Hjula veveri like ved der Oskar Bråten ble født (Skånland, 1991). Lærerne ble første året engasjert uten fast ansettelse. Det kunne de ikke få i og med at Statens lærerskoleklasser ikke skulle bli en permanent ordning. Skolen kom ifølge Raaen i gang for å avhjelpe en svært vanskelig situasjon, og slik sett skulle den være en overgangsordning. Hun kan imidlertid ikke huske at det ble satt noen sluttdato for utdanningen. Det var lærermangelen som ville styre det. I og med at lærerne hadde andre jobber, kom de ofte for sent til timene, og det husker hun ble et irritasjonsmoment. Det ble enkelte ganger innleid kapasiteter til å holde foredrag. Da kunne alle klassene være samlet. Hun husker en gang Francis Bull var der. Han gjorde inntrykk.

Raaen fortalte at det var mange flinke lærere ved skolen. Øvingslærer Asbjørn Ryen husker hun godt som en flott og engasjerende lærer. Det ble sagt at han var Ribsskogs høyere hånd.

Videre nevner hun navn som August Lange, Ruth Frøyland Nielsen, Emil Østlyngen, Hans Bergersen, Kristian Horn, Alvhild Bjerkenes og Ragnar Rud. Bernhof Ribsskog så de lite til. Raaen opplevde at han opererte i kulissene. Det var liten administrasjon, ikke noe byråkrati. Alt var bestemt av Ribsskog.

Det var maktpåliggende for Ribsskog å få til en så god start som mulig. Det fantes også enda en lærerskole i Oslo, og helst skulle man overgå den. I likhet med Asbjørn Rynen hevdet Raaen at Ribsskog selv plukket ut lærerne uten å utlyse jobbene. Også Raaen hevdet at det var en kjent sak at Ribsskog og Rannveig Annerud var kjærester. Elevene syntes det var latterlig at to så gamle skulle være kjærester.

Sagene skole ble over hele landet betraktet som en forsøksskole som mange kom for å besøke. Selv om skolen var såkalt progressiv, var det et tydelig hierarki ved skolen. Arnesen var den ubestridte overlærer og leder ved skolen. Inger Johanne Raaen hadde tenkt seg til Finnmark i praksisperioden. Hun ble av Arnesen spurt om hun kunne bli ved Sagene. Raaen sa da at ønsket var Finnmark. Svaret hun fikk fra Arnesen var, at *"Ingen som får tilbud om Sagene sier nei til det"* Dermed torde hun heller ikke å opponere. Det ble Sagene (Raaen, 2005).

Når først Ribsskog bestemte seg, gikk det fort, og undervisningen kom i gang 24. september 1945 med følgende fagkrets, kristendomskunnskap, norsk, samfunnsfag, naturfag, pedagogikk, praktisk lærergjerning, sang og musikk, spill, tegning, skrivning, regning, handarbeid og kroppsøving.. Det ble tatt opp 90 studenter som ble delt i en gutteklasse og to jenteklasser. Elevene hadde to mellomår etter det første skoleåret, og gikk deretter det andre og siste året igjen på lærerskolen. Asbjørn Rynen (2002) hevdet det var maktpåliggende å komme i gang med utdanning av nye lærere. Examen artium var opptakskriteriet, og



lærerprøven ble sett i sammenheng med examen artium slik at artiumskarakterene ble ført over på lærervitnemålet. Det var skriftlig eksamen i norsk og pedagogikk. Elevene skulle vise at de behersket begge målformer ved å skrive den ene stilen på bokmål og den andre på nynorsk.

Hver klasse hadde en klasseforstander som ble utpekt av rektor for ett år om gangen, og hver klasse valgte to tillitsmenn for skoleåret, hvorav en var førstetillitsmann. Tillitsmannen skulle komme fram med ønsker for klasseforstander og rektor, samt være talsmann for klassen.

Inger Johanne Raaen ble første året klassekontakt, og sammen med en del andre startet hun skoleavisen "*Sagmuggen*" hvor det ble trykt stoff fra elever rundt i landet, samt annet stoff.

Aslaug Ligaard (2005), tidligere gift med Asbjørn Ryen, gikk på Sagene i perioden 1948-51. Hun bekrefter mye av det som nevnt ovenfor. Hun vokste opp like overfor Møllergata skole, og husker hun traff Ribsskog i gata før hun begynte på skolen. Husker at han snakket til henne og klappet henne på hodet. Ligaard gikk sju år ved Møllergata skole, og kan fortelle at det var allment kjent at Ribsskog var en høgt respektert mann, med stor arbeidskapasitet. Ryen ble oppdaget av Ribsskog i forbindelse med en rekneprøve, og senere ble han nesten en reservefar for han. Ligaard hevder hun flere ganger ble testet ved Møllergata skole med utgangspunkt i Ribsskog sine studier. Han brukte Møllergata ofte i sitt vitenskapelige arbeid. Ligaard beskriver Ribsskog som en flott, høy og kraftig mann. Ribsskog gikk alltid med stor hatt forteller hun, og det var allment kjent at han var glad i damer. Senere skulle hun få informasjon gjennom Asbjørn Ryen. Ligaard beskrev Anna Sethne og Ribsskog som "*raddiser*" i betydningen av at de var radikale med utgangspunkt i arbeiderbevegelsen, eller at de rett og slett var litt annerledes.

Ligaard skulle senere få arbeide under Helge Sivertsen mens han var skolesjef i Oslo. Hun kjente familien svært godt, og får ikke rost Sivertsen nok. Han var en utrolig flott mann og husker han som en nær venn av Einar Gerhardsen.

Det var maktpåliggende for Ribsskog at Sagene fikk et så godt rykte som mulig i oppstartåret (Øygarden, 2005; Ryen, 2002a). Raaen opplevde at man klarte å få til et godt miljø på skolen, og det var engasjerte og ivrige studenter som tok fatt på utdanningen. Utstrakt bruk av timelærere medførte imidlertid at elevene ble lite kjent med lærerne som kom og holdt sine forelesninger og så forsvant igjen. Undervisningen ved Sagene tok de ved siden av de faste jobbene i de sto i. Øygarden hevdet at elevene ved skolen var spredt utover i byen, og det medførte at de fikk liten kontakt på fritiden, og det sosiale miljøet ble det ikke noe av.

Elevene Tor Øygarden og Inger Johanne Raaen beskriver Ribsskog som en fjern person som var til stede når det var fest eller spesielle markeringer. *"Ribsskog var ikke en person man henvendte seg til"* (Øygarden, 2005). Elever fikk et bestemt inntrykk av at Ribsskog sto bak, og at han var en sterk og bestemt mann. Han hadde enorm makt, hevdet Øygarden. De ble informert om at de lærerne som Ribsskog hadde plukket ut var alle grunnleggende enige med han. Det hele var bygget på arbeidsskoleprinsippet. Alt dreide seg om det, og lærerne var lojale mot Ribsskog. Flere av elevene ved skolen fikk arbeidsskoleprinsippet i vrangstrupen, hevder Øygarden.

Bodil Dokk Holm gikk på Sagene skole mens hennes far var rektor der. Hun var ferdig i 1954. Enda på det tidspunktet gikk de etter samme ordningen som i oppstarten i 1946. Da hørte og så de ikke noe til Ribsskog. Han hadde nådd aldersgrensen og overlatt ansvaret til andre. Imidlertid vet hun at Trygve Dokk lente seg til Ribsskog og benyttet seg av hans kapasitet, og

hun er helt sikker på at Ribskog hjalp til så lenge han kunne. Dokk var også opptatt på andre områder og klarte ikke dette alene. Hun mintes at faren alltid begynte timene med sang. Dokk hadde norsk på Sagene forteller, Bodil, og ikke kristendom (Dokk Holm2006).

Dokk var utdannet teolog, men praktiserte ikke. Han sa at *"Jeg kunne aldri blitt prest, ingen ville ha meg som prest. Jeg er nok alt for radikal"*. Han gikk under Johannes Ording ved Universitetet. Dermed var skismaet lagt, som Bodil Holm Dokk uttrykte det. Hun husker det var et møte i Calmeyergatens misjonshus mens hun var ung. Den gangen ble faktisk de som var utdannet ved universitetet, *"lyst i bann"*. Det tok Dokk seg svært nær av. Bodil Holm beskriver videre sin far som radikal, og som ofte tok de svakestes parti. I den forbindelse nevnte hun bl.a. Menstadslaget i 1931 hvor politiet angrep arbeiderne. Han tok da parti med arbeiderne, uten publisitet og navn i avisene.

Bodil Dokk Holm vet at Trygve Dokk og Bernhof Ribsskog samarbeidet en god del. De var ikke omgangsvenner, og hun kan ikke huske at Ribskog var hjemme hos dem. Det ble snakket om Ribsskog med respekt hjemme. Trygve Dokk omtalte sin arbeidskollega som en flott, arbeidsom og kunnskapsrik mann som han samarbeidet godt med. Bodil husker at Ribsskog var på Dokks 70-årsdag i Håndverkernes lokaler i Oslo. Trygve Dokk var sammen med Hans Bergersen og Ruth Frøyland Nielsen initiativtakere og redaktører av Festskriftet til Ribsskogs 70-årsdag i 1953. Dokk ble på Sagene til aldersgrensen.

Dokk hadde alltid hatt en eller annen jobb ved siden av, bl.a. en del undervisning. Mens han var på Hamar, underviste han i psykologi for sykepleierutdanningen. Etter tiden på Sagene var han ved Sagene husstellærerutdanning. Dokk hadde lyst til å finne ut hvordan det var å være lokomotivfører, men fremstøtene her nådde han ikke frem med. Imidlertid fikk han jobb som lærer for de som skulle bli sjåførlærere, noe han holdt på med det til han var 80 år.

Slektsforskning gav han ikke nok oppgaver. Dokk var veldig aktiv og fysisk sprek hele livet, fortalte datteren.

## 5 Organisering av skolen

Elevene som begynte ved Statens lærerskoleklasser ved Sagene, gikk første året på skolen med teori. De neste to årene ble de utplassert på en folkeskole i ulike deler av landet. I denne perioden ble de i stor grad overlatt til seg selv. Skolen hadde ordnet praksisplasser, men oppfølgingen var dårlig og tilfeldig. Det var øvingslærere ved praksisskolen som de kunne benytte i praktiske øvelser, men ingen fra Sageneskolen kom ut til dem i praksisårene. Da var de overlatt til seg selv. Øygarden og Raaen hevdet at de ulike praksisplassene ikke alltid var godt forberedt på at studenter skulle komme. Moderskolen hadde heller ikke gitt særlig gode opplysninger på forhånd. De hadde heller ikke sikret seg at elevene fikk god oppfølging av øvingslærer ved praksisplassene. Det hele bar preg av hastig planlegging, hevdet Øygarden, og han husker han var spent på hvor mange som var med etter praksisåret. Imidlertid tror han det bare var to som sluttet i praksisåret. Utdanningene ble avsluttet med en statseksamen, hevder han.

Ifølge Øygarden var avslutningen enkel med lite festivitas rundt det. Han følte at skole og utdanning var et provisorium som hadde blitt etablert raskt med lite tid til gjennomtenkning. Etter to år ute i felten avsluttet de utdanningen med ett teoriår ved skolen på Sagene.

Lærerskolen var, som nevnt, ikke tenkt som et permanent tiltak og det ble dermed ikke investert i særlig utstyr eller litteratur. Noe rom og utstyr ble lånt fra folkeskolen. Det ble i tillegg også leid rom utenfor området. Klasserommene var oppholdsrom for studentene, og rektors kontor var også lærerværelse. Inventarprotokollen var tynn de første årene, både til bibliotek og kontor. For å nevne noen eksempler, ble det innkjøpt noen jæderstoler til Klubbrommet. Av litteratur som ble innkjøpt, kan nevnes pedagogisk/psykologisk litteratur, veiledningsbøker og noen oppslagsbøker. Videre ble det kjøpt inn arbeidsbøker og oppgavebøker i papp, tre og metallsløyd, fargemapper beregnet for bl.a. rosemaling, og håndarbeidsbøker. Oppvarmingen sto 33 såkalte "*bedehusovner*" for. Ovnene var det

vaktmesteren som skulle holde liv i. Om vinteren ble det fyrte med koks, og ofte sto det en støvsky rundt assistenten når han kom og plasserte kokssekken i vedkassen (Østerud, et al., 1991).

### **5.1 Året 1946**

Året etter, i 1946, kom Trygve Dokk og overtok som styrer eller rektor. Raaen beskriver Dokk som en utrolig flott fyr og et meget fint menneske, som i tillegg var faglig sterk. I det daglige var han fjern, og som Ribsskog, kom han fram i forbindelse med festlige anledninger. Ribsskog trakk seg som rektor i 1946 etter ett år, som var med i planen fra oppstarten. Målet var å få utdanningen i gang, og så skulle andre ta over. Asbjørn Ryen har ved flere anledninger fremhevet Dokk som en klok fagmann og en god leder av skolen i de årene han var rektor.

### **5.2 Dans på lærerskolen?**

Sagene lærerskole ble fra første stund preget av liberale holdninger og en uformell tone. Ingen tegn tyder på at skolen blandet seg mye inn i elevenes fritid. Ribsskog var ikke særlig glad i overvåking. Han husket med gru tiden ved Levanger lærerskole, og spesielt den moralske overvåkingen av elevene som han selv uttrykte det. Elevene var da også i alderen 18 – 40 år. Andre steder kunne det f.eks. være problematisk med dans. Det kom bl.a. et brev fra Tromsø off lærerskole 24. oktober 1952 der rektor Jens Rygland skriver at "*Tromsø lærarskule hadde etter samråd med Elevutvalet prøvd ei ordning*" som bestemte at det ikke skulle være dans på elevlagsmøtene, men bare på fester og festmøter. Det nye styret i elevlaget hadde kommet med ønske om at det måtte være tillatt å danse også på elevlagsmøtene. Det ville derfor være av interesse å få vite hvordan dette ble praktisert ved de andre lærerskolene. Lærerskolerådet og departementet hadde for øvrig allerede uttalt seg i saken, i forbindelse med at elevene ved

Oslo off. lærerskole i et brev til Lærerskolerådet hadde klagd over at rektor ikke lot dem danse i festsalen, men ble henvist til gymnastikksalen for å danse.

Statsråd Lars Moen hadde selv i brev av 2. november 1949 skrevet under på: *"Ved den offentlige lærerskole er det mange ulike meninger og interesser representert ved grupper og enkeltindivider. Når disse ulike meninger og interesser ytrer seg på en slik måte at de ikke skader skolens hovedoppgave – å utdanne til velkikkede lærere – eller skader andre, bør det innen rimelighetens grenser herske frihet for elever og lærere til å komme sammen i skolens lokaler både til arbeid og til fest – og det uten unødig kontroll"* (Ramsfjell 1997,s.88). Et problem på Sagene var kanskje at det til tider var få gutter å danse med.

Inger Johanne Raaen hevdet at Oslo lærerskole var en god skole, men svært religiøs. *"Det var knapt nok anledning til å gå i teatret, og dans på skoletilstelninger var utelukket. Det kom elever fra Oslo lærerskole når Sagene hadde kulturkvelder med dans"*.

Asbjørn Ryen (2002a) fortalte at i 1947 hadde Ribsskog store mageproblemer og ble operert på Lovisenberg sykehus. Han ble da tilkalt av Ribsskog som sa at *"nå ordner jeg det slik at du får vikar både på Møllergata skole og Sagene lærerskole for nå skal du vikariere som skoleinspektør for meg i tre til fire måneder"*. Slik fikk Ryen prøve seg noen måneder som skoleinspektør i Oslo, men fikk en del instruksjer fra Ribsskog.

Dokk forteller en historie som vitner om hvilken respekt elevene den gangen hadde for en lærerskolerektor. Ivar Otto Iversen og en kvinnelig medstudent var i mellomåret lærere i Finnmark. De sendte et sålydende telegram til rektor: *"Får vi lov å gifte oss?"* ( Sageneskriftet

1991,s. 19). Rektor må ha vært imøtekommende, for i eksamensprotokollen fra 1950 er den kvinnelige medstudenten ført opp som Berit Iversen.

### **5.3 Kveldsklasser**

I Norsk Skuleblad (1941, nr. 50, s. 752) skrives det at det i flere år hadde vært stor lærermangel. Etter 1932 ble det i flere år ikke tatt opp nye klasser ved lærerskolene. Da det i 1936 ble tatt inn elever igjen, ble det ikke så mange at det dekket behovet.

Kirkedepartementet satte derfor i gang tiltak for "*å bringe hjelp*" i form av ekstraordinære lærerkurser av kortere varighet, beregnet for studenter med videregående skolering. Kursene ble igangsatt først og fremst for å gi studentene lærerinnstilling.

Fra 1954 satte Dokk i gang 5-årig kveldsskole for slike som kom fra andre yrker, eller som i mange år hadde vært vikarer i skolen (Østerud, P. et al. 1991).

I 1955 ble det startet en ny 5-årig kveldsklasse. Denne ble den nytilsatte lektor Knut Stokke klasseforstander for. Klassen hadde undervisning fra 1715 til 2130, tre kvelder i uka.

Departementet var interessert i å fortsette med en kveldsklasse i Oslo, og å sette i gang en tilsvarende forsøksklasse i Bergen, med elever med examen artium som opptaksgrunnlag. Det ble også diskutert en ordning med 3-årig kveldsklasse med om lag samme pensum som for vanlig 2-årig linje, men det ble ikke forsøkt i praksis.

Noe av Trygve Dokks pedagogiske syn kan man få innsyn i ved å lese det han skrev i festskriftet til Bernhof Ribsskogs 70-årsdag i 1953. Noe av det som Dokk verdsatte hos Ribsskog, er det rimelig å tro at han også identifiserte seg med.

*"Ein Dewey, ein Kerschensteiner byggjer opp eit nytt oppsedingssystem, seier ein gjerne. Men ei hovudsak for desse føregangsmennene var også å berga noko*



*gamalt frå undergang. Nye straumdrag, ny rørsle i skulelivet skapte dei. Men dei kjende seg også som konservatoren, - lukkeleg når dei fann fagre bilete inn under kalkpuss og dumba på den gamle murveggen. Industrien heldt på å gjera ende på heimearbeid og handarbeide, og dermed leid det mot slutten av den arbeidsskulen som i lange tider hadde gjeve born og ungdom den naturlege opplæring og oppseding" (Dokk, 1953, s. 69).*

#### **5.4 Vikarkurs og hjelpeundervisning**

Raaen fortalte at mens Dokk var rektor, ble det satt i gang såkalt "*vikarutdanning*". Det var lærermangel, og alle som skulle inn i skolen som vikarer, måtte ta kurset som varte i et halvt år. Dokk ansatte bl.a. Inger Johanne Raaen som lærer i småbarnspedagogikk ved vikarkurset. Asbjørn Ryen var også lærer ved samme kurset. Raaen hadde full lærerjobb på dagtid ved Sofienberg skole. Raaen husker hun hadde datteren til Torbjørn Egner som elev. Flere av vikarene likte seg i skolen og tok fatt på lærerutdanningen. Avkorta kurs for de som skulle inn i skolen, var noen år tidligere prøvd for å avhjelpe lærermangelen. Store problemer med å fylle tomme lærerstillinger medførte at Kirkedepartementet satte i gang et tiltak for å "*bringe hjelp*". Fra nyttår 1942 ble det satt i verk ekstraordinære lærerkurser av kortere varighet. Kursene var beregnet på studenter med videregående utdanning og noe praksis fra skolen (Norsk Skuleblad, 1941, nr. 50, s. 752).

Lærerunderskuddet gjorde at det var mange som underviste i folkeskolen uten lærerutdanning. Dokk ville gi også disse noe pedagogisk utdanning, og KUD meddelte 31. mars 1952 at Statens lærerskoleklasser i Oslo kunne arrangere sommerkurs for vikarer. Når det gjaldt den ordinære utdanningen, henvendte Dokk seg 27. mai 1952 til Lærerskolerådet om muligheten for å gi teoretisk rettleiing i hjelpeskoleundervisning. Lærerskolerådet behandlet

henvendelsen i møte 22. september 1952 og kom til følgende: Dersom det var praktisk gjennomførlig, mente Lærerskolerådet at slik rettleiing som rektor gjorde framlegg om, ble lagt som kurs utenom de vanlige timene som var tillagt opplæring i pedagogikk. En ba rektor konferere med dr. Ruth Frøyland Nielsen om de kurs som Norsk hjelpeskoleforbund hadde satt i gang. Man ventet å høre nærmere fra rektor etter at denne konferansen hadde funnet sted. Det burde være greit for Dokk å ha en slik konferanse med Frøyland Nielsen ettersom hun hadde undervist ved lærerskoleklassene.

I 1958 sluttet Trygve Dokk som rektor (Han fikk avskjed i nåde 31. august 1958), og Christian August Lange overtok. Personalet var da kommet opp i 17 lektorer og lærere i full post. Dessuten var 23 timelærere knyttet til skolen. Lange var cand. philol. med norsk som hovedfag. Lange ble arrestert under krigen og sendt i tysk konsentrasjonsleir. Etter krigen underviste han en del i norsk ved Sagene. Inger Johanne Raaen husker han som en flott lærer, som reiste til Moskva for å overta som kulturatasje. Etter at Lange kom tilbake, arbeidet han en stund som lærer ved Oslo lærerskole. I 1953 ble han ansatt som rektor ved Hamar lærerskole. Det er fra denne tiden man fikk uttrykket "*Lex Lange*". En ny regel ble innført i og med at Lange ikke var medlem av statskirken. Lange var rektor ved Sagene fra 1958 til 1962. Han ble da ansatt ved universitetet i Oslo. I perioden 1954-58 var han også nestleder i Forsøksrådet for skoleverket. I 1962 fikk Statens lærerskoleklasser navnet Sagene offentlige lærerskole. Etter at Lange sluttet overtok Thorleif Kjær en kort periode før Arthur Gjermundsen overtok i i perioden 1963 til 1975. Etter han fulgte og til sist Per Østerud til skolen ble fusjonert i 1992 (Jerpeset, 2008).

## 6.0 Referanser

Bondevik, L. (1964) *Debatten om Oslo lærerskole i Stortinget 1912- 1947*. Hovedoppgave i pedagogikk. Oslo: Universitetet i Oslo.

Dahl, A. (1975) *Opplysninger fra intervju med Trygve Dokk fra 18.10.1975*. Kopi i eie hos John H. Stamnes.

Dokk, T. (1953) *Litt om den gamle arbeidsskolen*. I Nielsen, R., Bergersen, H., Dokk, T. (red) *Festskrift til B. Ribsskog*. s. 69- 80. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Dokk, T. (1955) *Statens lærerskoleklasser i Oslo. I Lærerskolen på Sagene etter 10 år*. Oslo: Sagene lærerskole.

Dokk Holm (2006) *Opplysninger gitt i intervju med John H. Stamnes*.

Jerpeset, R. (2000) *Sagene lærerskole 1945- 1992*. Oslo: Høyskolen i Oslo.

Jerpeseth, R. (2008) *Opplysninger gitt i brev til John H. Stamnes*

Kjær, T. (1991) *Statens lærerskoleklasser i Oslo- valget av Sagene skole*. I Østerud, P., Akselsen, L., Østnor, L., Skånland, H. (red) *Sagene lærerskole 46 år ved Akerselva*. Oslo: Sagene lærerskole.

Leere, A., Meyer, R., Olsen, H., Rudvin, O., Slyngstad, A., Wisløff, J. (red) (1937) *Oslo lærerskole gjennom 25 år*. Oslo: Utgitt av Oslo lærerskole.

Ligaard, A. (2006) *Opplysninger gitt i intervju med John H. Stamnes*.

Oftestad, B. (1989) 1890-1940 *Kirkens møte med skolen i en moderne tid*. I Haraldsø, B. (red) *Kirke-skole-stat 1739-1989*.

*Norsk Skoletidende* (1904) Offentlige lærerskoler-private lærerskoler, nr. 2, s. 25- 27.

*Norsk Skoletidende* (1910) Lærerskolene, nr. 19, s. 307.

*Norsk Skoletidende* (1904) Lærerskolene endnu en gang, nr. 6, s. 91- 93

*Norsk Skoletidende* (1932) Trygve Dokk ansatt som rektor ved Tromsø offentlige lærerskole

*Norsk Skuleblad* (1941) Statens lærerkurser, nr. 50, s. 752.

*Norsk Skuleblad* (1945) Lektor A. E. Leere død, nr. 4, s. 83

*Norsk Skuleblad* (1946) Vert det lærarflaum?", nr. 17, s. 258.

Ramsfjell, O. (1997) *Tradisjon og fornyelse i norsk allmennlærerutdanning. Oslo lærerhøgskole 1912- 1992*. HiO-rapport 1997 nr. 7. Oslo: Høgskolen i Oslo

Ryen, A. (2002) *Brev fra Asbjørn Ryen med kort biografi over sitt liv*. I eie hos John H. Stamnes.

Ryen, A. (2003) *Opplysninger gitt til John H. Stamnes i intervju*.

Raaen, I. (2005) *Opplysninger git i intervju med John H. Stamnes*.

Skånland, H. (1991) *Intervju med Trygve Dokk*. I Østerud, P., Akselsen, L., Østnor, L. (red) Sagene lærerskole 46 år ved Akerselva. Oslo: Sagene lærerskole.

Skånland, H. (1991) I Østerud, P., Akselsen, L., Østnor, L. (red). Sagene lærerskole 46 år ved Akerselva. Oslo: Sagene lærerskole.

Stamnes, J. (2006) *Intervju og korrespondanse med Bodil Dokk Holm*.

Statens lærerskoleklaser i Oslo 1935-45. (<http://home.no/~rolf/kapitel1.html>. Lastet ned 22. nov. 2007).

Østerud, P., Aslesen, L., Østnor, G., Skånland, H. (1991) Sagene lærerskole 46 år ved Akerselva. Oslo: Sagene lærerskole.

Øygarden, T. (2005) Opplysninger gitt i intervju med John H. Stamnes.

Winje, T. (1956) I Lærerskolen på Sagene etter 10 år. Oslo: Sagene læreskole



